

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.40>**О. А. Соколов**старший викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID 0000-0002-9738-5378

ГАРМОНІЙНА ТА НЕГАРМОНІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Досліджено специфіку гармонійної та негармонійної відповідальності патрульних поліцейських з різним стажем служби. Служба в органах внутрішніх справ характеризується величезними інформаційними, нервово-психічними і емоційними навантаженнями, складними міжособистісними стосунками, які висувають підвищені вимоги до співробітників всіх ланок системи правоохоронних органів. Ці вимоги набувають особливого значення, оскільки діяльність працівників поліції протікає в жорстких умовах реалізації владних повноважень, зіткнення з тіншовими сторонами життя, пов'язана із застосуванням зброї. В екстремальних ситуаціях вони зобов'язані миттєво оцінювати ситуацію, приймати правильні рішення і адекватно реагувати. В сучасних соціальних умовах підтримання високого ступеня боєготовності і працездатності особового складу поліції досягається ціною значної нервово-емоційної напруги. Професійно значуща якість «відповідальність» визначається як один з факторів оптимізації професійної діяльності поліцейських, найважливіший компонент структури особистості, що сприяє підвищенню якості професійної діяльності.

В статті емпірично визначено, що у поліцейських з більшим стажем роботи у структурі відповідальності гармонійна складова регулятивного компоненту (здатність до самостійного, без додаткового контролю, ретельного виконання важких і відповідальних завдань) переважає над дисгармонійною, яка відбивається у низькій стійкості до перешкод, нерішучості і необов'язковості, схильності до відмови від реалізації важких і відповідальних завдань. Поліцейські з меншим стажем у мотиваційному компоненті структури відповідальності відрізняються більшою вираженістю бажання співпрацювати з оточуючими, колективом, суспільством в цілому, пов'язаним з почуттям обов'язку й переважанням громадських інтересів при виконанні відповідальних справ, що перевищує відповідну дисгармонійну складову (бажання звернути на себе увагу в процесі реалізації відповідальних справ, отримати винагороду, уникнути особистих ускладнень, можливого покарання).

Ключові слова: гармонійна та негармонійна відповідальність, працівники поліції, професійна відповідальність, професійно-значуща якість, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Професія працівника поліції відноситься до тих професій, які вимагають нестандартних мислення і дій у нестандартних ситуаціях. Професійні помилки поліцейських можуть завдавати шкоди суспільству. Відповідно, значної ролі набувають професійно важливі якості співробітника поліції. Однією з найважливіших умов реформування правоохоронної системи України і підвищення її якості є ефективність професійної підготовки майбутніх працівників поліції на основі формування професійної відповідальності як однієї із надважливих професійних якостей [4].

Підґрунтям дослідження проблеми професійної відповідальності виступають концепції Л.І. Божович, Л.С. Виготського, Н.К. Котіленкова, С.Л. Рубінштейна тощо. У науковій літературі даній проблеми присвячені роботи Г.Ю. Авдієнко, Ю.В. Голубева, Н.Я. Голубкової, Н.П. Дубініна, С.В. Іванової, Г.В. Ковальнової, В.В. Серікова та ін. В сучасній науці існує низка певною мірою самостійних напрямків у вивченні відповідальності: соціальна відповідальність як моральна категорія

(Л. Колберг, Ж. Піаже, Ж.-П. Сартр, Х. Хекхаузен та ін.), співвідношення свободи і відповідальності (К.О. Абульханова, О.В. Брушлинський, К. Роджерс та ін.), системний підхід до вивчення відповідальності (Є.Ю. Богатський, В.П. Прядеїн і ін.), становлення і виховання відповідальності (Л. Барановська, З.М. Борисова, М.В. Борцова, В.С. Мухіна та ін.), відповідальність у сфері професійної спрямованості (Т.Ю. Базаров, Є.Ю. Богатський, В. Борцов, А.І. Журавльов, Ю.П. Платонов та ін.).

Вивчення професійної відповідальності працівників поліції в умовах реформування всієї правоохоронної системи України виступає як досить гостра і затребувана проблема. Дослідження названого явища здійснюється низкою наук, що стало підставою для появи різних визначень професійної відповідальності.

У сучасних соціокультурних умовах професійно значуща якість «відповідальність» визначається як один з факторів оптимізації професійної діяльності фахівців, найважливіший компонент структури особистості, що сприяє підвищенню

якості його професійної діяльності. Як показала практика, відповідальна поведінка особистості не формується сама по собі на основі підвищення загальноосвітнього і загальнокультурного рівня. На сьогоднішній день ми можемо констатувати, що в процесі професійної діяльності загострюються протиріччя між зростанням вимог до якості фахівців для певної системи діяльності та можливостями, рівнем відносини, підготовленості працівників до своєї професійної діяльності. Цей факт дозволяє виділити, на наш погляд, основні проблеми, що становлять основу професійної відповідальності, яким приділяється серйозна увага: визначення якісних кваліфікаційних характеристик суб'єкта діяльності; сукупність необхідних професійних і загальнокультурних компетенцій, необхідних для здійснення даної конкретної професійної діяльності; розробка та обґрунтування технології підготовки, саморозвитку працівників, що беруть участь у професійній діяльності.

У наукових дослідженнях існують різні теоретико-методологічні підходи до розробки поняття «відповідальність», що складають основу для визначення поняття «професійна відповідальність майбутніх співробітників поліції».

Перш за все, відповідальність - це категорія, яка стосується різних сторін життя людини, і, відповідно до цього, прийнято виділяти різні її види: моральну, професійну, кримінальну, особисту, внутрішню. Таким чином, проблема відповідальності особистості є багатоаспектною і, відповідно, вона досліджувалася вченими різних напрямків філософами, психологами, соціологами, педагогами, юристами.

Аналіз досліджень в галузі гуманітарних наук, проведений низкою авторів (С.Ф. Анісімов, А.І. Голубев, Н.Я. Голубова, Н.П. Дубінін, Т.Ф. Іванова, Г.В. Ковальова, Л.С. Славина, С.І. Шацький та ін.), дозволяє зробити висновки про те, що «відповідальність» явище досить складне і має розглядатися на міждисциплінарному рівні. Як філософсько-соціологічне поняття, відповідальність відображає об'єктивний, історично конкретний характер взаємовідносин між особистістю, колективом і суспільством з точки зору свідомого здійснення пред'явлених до них взаємних вимог.

Відповідальність в осмисленні філософів - інтеграційна категорія, яка охоплює свідомість людини, її почуття і поведінку. У структурі відповідальності вони виділяють компоненти: суб'єкт відповідальності (особистість, суспільство), об'єкт відповідальності (то, за що суб'єкт несе відповідальність і що покладено на нього або прийнято ним для виконання).

Палагнюк О.Є., досліджуючи соціальну відповідальність, зазначає, що соціальна відповідальність представляє собою завершену розвинену

структуру, яка включає мотиваційно-афективну, когнітивну, діяльнісно-поведінкову та морально-духовну складові та являє собою стійке особистісне утворення, що виражає ціннісне ставлення особистості до інших людей, навколишнього світу, до самого себе; визначає соціально належну поведінку на основі прийняття духовних і моральних цінностей, особливостей свого вибору (як суб'єкта соціально відповідальної поведінки) й усвідомлення значущості її наслідків [4].

Служба в органах внутрішніх справ характеризується величезними інформаційними, нервово-психічними і емоційними навантаженнями, складними міжособистісними стосунками, які висувають підвищені вимоги до співробітників всіх ланок системи правоохоронних органів. Ці вимоги набувають особливого значення, оскільки діяльність працівників поліції протікає в жорстких умовах реалізації владних повноважень, зіткнення з тіншовими сторонами життя, пов'язана із застосуванням зброї. В екстремальних ситуаціях вони зобов'язані миттєво оцінювати ситуацію, приймати правильні рішення і адекватно реагувати. В сучасних соціальних умовах підтримання високого ступеня боєготовності і працездатності особового складу поліції досягається ціною значної нервово-емоційної напруги [6].

І. Клименком досліджено симптомокомплекс відповідальності курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчаються у контексті програми психологічного супроводу. Зазначено, що відповідальність є професійно-важливою характеристикою особистості курсантів – майбутніх правоохоронців, що постає однією із форм їх саморегуляції [3].

Відповідальність розглядається дослідниками як засіб зовнішнього і внутрішнього контролю (самоконтролю), тобто самостійної регуляції власної діяльності, здійснюваної свідомо і добровільно. Усвідомлення необхідності формування відповідальності як інтегральної якості, пов'язане з впливом численних факторів: пізнавальних, мотиваційних, ситуаційних, характерологічних, особистісних [1].

Проблема формування професійної відповідальності майбутніх працівників поліції як професійно важливої характеристики становлення особистості, відповідальної за дотримання громадського порядку і громадської безпеки, на наш погляд, є недостатньо розглянутими. Не в повній мірі досліджені можливості різних теоретико-методологічних підходів до формування у майбутніх працівників поліції професійної відповідальності; недостатньо розроблений теоретичний інструментарій та методико-технологічне забезпечення формування професійної відповідальності в освітньому просторі.

Метою дослідження стало виявлення співвідношення гармонійних та агармонійних складових

у структурі відповідальності патрульних поліцейських з різним стажем професійної діяльності

Виклад основного матеріалу. В якості психодіагностичного інструментарію для досягнення поставленої мети було застосовано структурно-функціональний опитувальник відповідальності В. Прядеїна, який дозволяє діагностувати складові динамічного, мотиваційного, когнітивного, результативного, емоційного та регулятивного компонентів відповідальності [8].

Для статистичної обробки даних було застосовано t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок.

Вибірку склали інспектори Національної поліції України з різним стажем роботи. Досліджувана вибірка – 80 інспекторів: 1 група - 40 інспекторів зі стажем роботи до 5 років в системі МВС, 2 група – 40 інспекторів зі стажем роботи 5 та більше років.

Результати дослідження представлені у таблиці нижче.

Встановлено, що показник співвідношення шкал «Динамічна ергічність — динамічна аергічність» у другій групі (10.25 ± 1.05) є вірогідно більшим у порівнянні з першою (5.63 ± 1.67), при $t = 2.34$, $p \leq 0,05$.

За співвідношенням шкал «Мотивація соціоцентрична - мотивація егоцентрична» показник першій групі (7.13 ± 0.63) вірогідно переважає показник за означеним співвідношенням у другій групі (4.00 ± 1.01), при $t = 2.63$, $p \leq 0,05$.

Зміст отриманих відмінностей свідчить про те, що у динамічному компоненті структури відповідальності у представників другої групи дисгармонічна складова, яка пов'язана з недостатньою стійкістю до перешкод, певною нерішучістю й схильністю до ухилення від реалізації важких і відповідальних завдань є менш вираженою. У мотиваційному компоненті структури відповідальності дисгармонічна складова, котра відбиває егоцентричну мотиваційну забарвленість відповідальності, що знаходить свій вираз у в бажанні звернути на себе увагу в процесі реалізації відповідальних

справ, отримати винагороду, уникнути особистих ускладнень, можливого покарання, є менш притаманною досліджуваним першої групи.

Відмінності між групами за співвідношенням гармонійних та дисгармонійних складових відповідальності у когнітивному (когнітивна усвідомленість – когнітивна обізнаність), результативному (продуктивність предметна - продуктивність суб'єктна), емоційному (емоційність стенична – емоційність астенічна) та регулятивному (регулятивна інтернальність-регулятивна екстернальність) компонентах визначені не були.

Відсутність відмінностей може свідчити як про те, що у різних ситуаціях актуалізуються різні компоненти відповідальності, що забезпечує адаптивність до різних обставин, так і про певну амбівалентність функціонування феномену відповідальності, що утруднює прогнозування гармонійності чи дисгармонійності проявів відповідальності у цих досліджуваних.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Емпірично встановлено, що у поліцейських з більшим стажем роботи у структурі відповідальності гармонійна складова регулятивного компоненту (здатність до самостійного, без додаткового контролю, ретельного виконання важких і відповідальних завдань) переважає дисгармонійну, яка відбивається у низькій завадостійкості, нерішучості і не обов'язковості, схильності до відмови від реалізації важких і відповідальних завдань.

Поліцейські з меншим стажем у мотиваційному компоненті структури відповідальності відрізняються більшою вираженістю бажання співпрацювати з оточуючими, колективом, суспільством в цілому, пов'язаним з почуттям обов'язку й переважанням громадських інтересів при виконанні відповідальних справ, що переважає відповідну дисгармонійну складову (бажання звернути на себе увагу в процесі реалізації відповідальних справ, отримати винагороду, уникнути особистих ускладнень, можливого покарання).

Таблиця 1

Показники співвідношення гармонійних та дисгармонійних складових відповідальності у працівників поліції з різним стажем роботи ($M \pm m$)

Шкала	Група 1	Група 2	t	p
Динамічна ергічність – Динамічна аергічність	5.63 ± 1.67	10.25 ± 1.05	2.34	0,05
Мотивація соціоцентрична-Мотивація егоцентрична	7.13 ± 0.63	4.00 ± 1.01	2.63	0,05
Когнітивна усвідомленість – Когнітивна обізнаність	6.25 ± 0.83	6.25 ± 1.29	0.00	-
Продуктивність предметна-Продуктивність суб'єктна	-1.00 ± 1.08	1.20 ± 0.67	1.73	-
Емоційність стенична – Емоційність астенічна	4.63 ± 0.89	5.40 ± 1.24	0.50	-
Регулятивна інтернальність-Регулятивна екстернальність	10.63 ± 0.39	7.45 ± 1.15	0.30	
Труднощі особистісні-Труднощі операціональні	-0.50 ± 1.52	2.35 ± 0.66	1.72	-
Прагнення інструментально-стильові Прагнення змістовно-сміслові	-0.63 ± 0.78	0.80 ± 0.77	0.02	-

Перспектива подальшої роботи полягає у більш детальному вивченні окресленої проблеми, що передбачає продовження досліджень в обраному напрямку із залученням більшої кількості респондентів та аналіз більш широкого діапазону проявів відповідальності працівників поліції.

Література:

1. Дементий Л. И. Ответственность как ресурс личности: монография. М.: Информ-Знание, 2005. 188 с.
2. Клименко І. В. Гармонійна та негармонійна відповідальність курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного супроводу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*. 2017. № 2 (7). С. 99–111.
3. Клименко І. В. Симптомокомплекс відповідальності курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного супроводу. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*. 2017. № 3 (17). URL: <http://expertize-journal.org.ua/psihologicheskaya-ekspertiza/769-klimenko-i-v-simptomokompleks-vidpovidalnosti-kursantiv-majbutnikh-pravoookhorontsiv-u-konteksti-programi-psihologichnogo-suprovodu> (дата звернення: 12.12.2017).
4. Клименко І. В. Формування відповідальності у майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки. *Право і Безпека*. 2017. № 2 (65). С. 152–157.
5. Ламаш І.В. До проблеми вивчення психологічного змісту професійної відповідальності працівників поліції. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2018. С.169-172
6. Малигіна Г. С. Психологічні аспекти відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2014. Т. 19, вип. 1 (31). С. 204–213.
7. Палагнюк О. В. Формування соціальної відповідальності в особистості : аналіз в умовах українського суспільства *Зб. наук. праць : філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2012. Вип. 17. Ч. 1. С. 38-46.
8. Прядеин В.П. Опросник многомерно-функционального анализа ответственности. *Журнал практического психолога*. 1997. № 5. С. 30-35.

Sokolov O. A. Harmonious and non-harmonious responsibility of patrol police staff

The specifics of harmonious and inharmonious responsibility of patrol policemen with different length of service are investigated. Service in the internal affairs bodies is characterized by huge informational, neuropsychological and emotional loads, complex interpersonal relations, which make high demands on employees of all parts of the law enforcement system. These requirements are especially important, because the activities of police officers take place in harsh conditions of exercise of power, clashes with the shadowy aspects of life, connected with the use of weapons. In extreme situations, they are obliged to immediately assess the situation, make the right decisions and respond adequately. In modern social conditions, maintaining a high degree of combat readiness and efficiency of police personnel is achieved at the cost of significant nervous and emotional stress. Professionally significant quality of "responsibility" is defined as one of the factors optimizing the professional activity of police officers, the most important component of the personality structure, which contributes to improving the quality of professional activity.

The article empirically defines, that in police officers with more experience in the structure of responsibility the harmonious component of the regulatory component (ability to independently, without additional control, careful performance of difficult and responsible tasks) prevails over disharmonious, which is reflected in low resistance to obstacles, indecision and inevitability, tendency to refuse to implement difficult and responsible tasks. Policemen with less experience in the motivational component of the structure of responsibility are more willing to cooperate with others, staff, society as a whole, associated with a sense of duty and the predominance of public interests in responsible matters, exceeding the relevant disharmonious component (desire to attract attention in the implementation of responsible cases, to receive a reward, to avoid personal complications, possible punishment).

Key words: *harmonious and disharmonious responsibility, police officers, professional responsibility, professionally significant quality, professional activity.*